

K PROBLEMATIKE MRAVNÉHO SPRÁVANIA DETÍ

Katarína Šalátová

Súčasná doba sa javí ako doba poznačená krízou spoločnosti, ľudí, človeka, ale najmä ľudského srdca. Výstižne to vyjadril E. Fromm svojím výrokom: „Sme myslou v 21. storočí, ale srdcom v dobe kamennej“. A ako sa to prejavuje navonok? Závídime si, ubližujeme, nepomáhame si, nenávidíme sa, zabíjame, (...) hoci žijeme v dobe letov do vesmíru, satelitných prenosov, génovej terapie, internetu, mobilov... Uponáhľanosť doby, citová prázdnota, devastácia prostredia, v ktorom žijeme, to všetko vplýva na život človeka. Do tohto všetkého sa rodí nový človek. Rodičia sa zo všetkých síl snažia, aby dieťaťu nič nechýbalo. Dlhو pracujú a večer ukonaní oddychujú „v tichu televíznych prijímačov“. Sú spokojní, veď ich dieťa má počítač, video, mobil... No takto vyrastené deti žijú v citovej a duchovnej prázdnote. Čo vedia o hodnotách človeka, práce, dobra? To vrecúško, ktoré má každý z nás ukryté vo svojom vnútri, ostáva prázdne. Chýbajú v ňom zrníčka o láske a statočnosti, obovavosti a priateľstve, o pomoci a tolerancii, čestnosti a mierumilovnosti, o dobre a zle, o potrestaní zla a o odmene. Tieto zrníčka sú základom konania človeka, zdrojom pre jeho mravný vývin, základom pre proces zrelosti.

Mali by sme si uvedomiť, že najväčšie dobrodenie, ktoré rodičia, učitelia, jednoducho vychovávateľa dávajú deťom je **výchova**. Ňou sa ovplyvňuje mravné správanie detí. Osobnosť človeka sa vytvára na základe genetických dispozícií v procese interakcie s okolím. Pôsobenie na utváranie človeka môže podľa Pelikána prebiehať tromi rôznymi spôsobmi:

1. **spontánne utváranie** – vychovávateľ nemá zámer meniť osobnosť dieťaťa, ale podnet je taký silný, že oslovuje dieťa a ovplyvňuje jeho ďalšie správanie
2. **situačne cieleé utváranie** – existuje zámer vychovávateľa, ktorým ovplyvňuje správanie dieťaťa v konkrétnej situácii. Pritom nejde len o donútenie k správaniu, ale aj o snahu o zmenu postoja.
3. **cieľavedomé a systematické utváranie osobnosti** – jeho cieľom je dosiahnutie trvalých zmien v osobnosti dieťaťa, v jeho správaní, teda zmena samotnej osobnosti, jej formovanie. V tomto prípade hovoríme o výchove. (Pelikán, 1995, s. 33)

Výchova je veľmi zložitý jav, o ktorom Kosová hovorí, že je to „zámerná činnosť vychovávateľa, ktorá na základe **vzájomného vzťahu vychovávateľa i vychovávajúceho** umožňuje vychovávanému aktivizovať rozvoj vlastnej osobnosti v prospech seba i ľudskej

spoločnosti“ (Kosová, 1995, s. 12) Práve preto vychovávateľ, ktorému záleží na mravnom správaní detí si musí uvedomiť, že existujú dva dôvody žiadúceho správania:

- a) byť dobrý zo strachu pred trestom
- b) byť dobrý z potreby lásky.

Ak chce vychovávateľ pozitívne ovplyvniť dieťa, musí ho mať rád. Nie je pedagogicky žiadúce, aby vychovávateľ dával najavo, že má dieťa raz rád, druhýkrát nie. Vtedy sa vzťah medzi vychovávateľom a vychovávaným podobá šnúre, ktorú vychovávateľ raz prestrihne, inokedy urobí uzol, znovu prestrihne...Šnúra sa skracuje a dieťa už po nej nevyjde až nahor. Vzniká nebezpečná hra s citmi dieťaťa, ktorá môže ovplyvniť jeho mravné formovanie.

Ak sa od dieťaťa vyžaduje určité správanie, musí sa k nemu zachovať postoj. Vychovávateľ i vychovávaný musia vedieť, prečo sa tak koná. Treba vysvetliť dôvod konania. Tak sa dieťa ľahšie naučí, že niečo ťažšie v živote treba prekonávať kvôli určitému cieľu. Zdôvodnenie má byť jednoduché, pravdivé, pre deti prijateľné. Podľa Bulla morálne postoje a rozhodnutia musia byť zdôvodnené, ak má byť morálka niečím viac ako „heteronómnou poslušnosťou otoka“ alebo sociálnou konformitou závislou na odmene a treste. (In: Vacek, 2002)

Výchova má teda sprostredkovať postoj, lebo z neho vyplýva správanie. Toto sprostredkovanie potrebuje ako základ pevný, zaťažiteľný vzťah, v ktorom dieťa cíti, že je prijímané ako osobnosť. Rozhodujúcu úlohu pri výchove má i zdôvodnenie a dôveryhodnosť. Vtedy bude výchova posolstvom lásky, ktorú vychovávateľ sprostredkúva dieťaťu a povzbudzuje ho v tom, že sa oplatí byť dobrý, láskavý, aj keď to niekedy bolí a je ťažké. „Až výchovou sa individuum ľudského rodu stáva človekom, nositeľom hodnôt, aktívnou ľudskou bytosťou.“ (Žilínek, 2000, s. 5)

A práve **etická výchova** vychováva k mravnej zrelosti prostredníctvom aktivít, ktoré:

1. napomáhajú prežitie a pochopenie etických hodnôt najmä prostredníctvom vnímania situácií, prírody, seba i druhých (senzibilizácia),
2. uľahčujú porozumenie a interiorizáciu súvisiacich hodnôt a noriem (hodnotová reflexia),
3. umožňujú nácvik odpovedajúceho správania (nácvik v podmienkach triedy),
4. umožňujú prenos skúseností, osvojených v škole, do každodenného života (zovšeobecnenie a prenos). (Učebné osnovy etickej výchovy pre 5. až 9. ročník základnej školy, 1997, s. 12)

Najväčší vplyv na osobnosť majú životne dôležité **situácie**. Veľmi veľa možností pracovať so situáciami je na hodinách etickej výchovy. Bolo by veľmi dobré, keby sa myšlienky, prostriedky a metódy využívané na etickej výchove premietali aj do vyučovania iných predmetov, lebo pedagogická situácia rozoberaná na hodinách etickej výchovy je zároveň východiskom výchovy, v ktorej podľa Kosovej môže vychovávateľ použiť dva druhy pedagogického pôsobenia:

- **priame výchovné pôsobenie** – spočíva v priamom vplyve vychovávateľa, ktorý pred dieťa stanoví cieľ a zároveň organizuje, usmerňuje a riadi jeho činnosť
- **nepriame výchovné pôsobenie** – spočíva vo vytvorení takých podmienok a situácií, ktoré vyhovujú vychovávateľovým zámerom. (Kosová, 1998)

Významnosť situácie posudzujeme podľa toho, ako ju dieťa vníma. Ak ju považuje za významnú, necháva ju na seba pôsobiť, reaguje na ňu, prípadne ju sám vytvára. Ak sa dieťa so situáciou vyrovnáva, vzťahuje ju k sebe, situácia vstupuje do referenčného rámca ega, do oblasti hodnôt, cieľov, noriem „ja“ daného človeka. Tento stav sa nazýva ego-angažovanosť, v ktorom človek prežíva a koná tak, aby si udržal vlastné sebapoňatie a aby svojimi postojmi a správaním ovplyvnil svoje okolie. (Kosová, 2000)

Dieťa na riešenie problémov cez situácie na hodinách etickej výchovy, ale aj v reálnom živote využíva celú svoju energiu, rozum a city. Je si vedomé, že ho okolie sleduje a snaží sa, aby ho svojim postojom získal na svoju stranu. Keď dieťa na situáciu citovo zareaguje a ona vstúpi do jeho oblasti hodnôt, do jeho referenčného rámca ega, stane sa pre neho ego-angažovanou. Životne dôležitá situácia podobným spôsobom nasmeruje každé dieťa, ovplyvní jeho ďalší vývin a je akýmsi začiatkom riešenia podobných situácií. Ak sa dieťa nestane subjektom sociálne významných situácií, nedotknú sa jeho sveta, neprežije ich, má výchova len veľmi malý účinok.

Formovanie mravnej osobnosti dieťaťa, jeho **mravného správania** je dlhodobý proces, v ktorom si dieťa osvojuje základné hodnoty, normy, pravidlá a požiadavky uznávané určitou spoločenskou skupinou, národom, podľa ktorých by sa malo v živote správať, aby sa rozvinulo v zrelú osobnosť po všetkých stránkach seba samého (kognitívnej, afektívnej a psychomotorickej) i vo vzťahu k iným ľuďom. Linckona v tejto súvislosti hovorí o „**komponentoch dobrého charakteru**“, ktorými podľa neho sú: morálne vedomie, morálne cítenie a morálne jednanie. Mravné správanie je potom formované voľnými charakterovými vlastnosťami, situačnými premennými, mravným presvedčením vychádzajúcim z mravného vedomia a mravného cítenia. (In: Vacek, 2002)

Poznať normu, pravidlo či princíp, podľa ktorých je potrebné sa správať v sebe obsahuje i vnútorný citový náboj. Byť presvedčený znamená teda vedieť (rozumieť), ale tiež v súlade s týmto poznaním i cítiť. Ak má presvedčenie vyústiť v mravné správanie, musia byť u dieťaťa rozvinuté vlastnosti vôle a charakteru ako napr.: cieľavedomosť, vytrvalosť, statočnosť, čestnosť, zásadovosť, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie správania sa v životných situáciách. (Vacek, 2002) Samotné poznanie noriem a pravidiel správania ešte neprináša so sebou mravné správanie, pretože to môže byť v súlade s normami, ale aj proti nim. V procese sociálneho učenia majú veľký význam cvik, upevnenie a vzor. Je oveľa ťažšie zbaviť sa určitého spôsobu správania, na ktorý je človek navyknutý, ktorý bol upevňovaný odmeňovaním a často odpozorovaný od iných osôb. (Lukasová, 1997)

Každý vychovávateľ, ktorému záleží na výchove detí by sa mal snažiť byť dobrým vzorom pre svojich zverencov, aby im pomohol pri tvorbe hodnotovej orientácie zacielenej nielen na seba, ale aj iných. Aby každé dieťa zažilo, že šťastie objaví až vtedy, keď sa pokúsi práve tým šťastím obdarovať iných a podľa toho aj konalo.

Literatúra

[1] KOSOVÁ, B.: *Humanizačné premeny výchovy a vzdelávania alebo ako ďalej na 1. stupni základnej školy*. Banská Bystrica : PF UMB, 1995.

[2] KOSOVÁ, B.: *Vybrané kapitoly z teórie personálnej a sociálnej výchovy pre učiteľov 1. stupňa ZŠ*. Banská Bystrica : PF UMB, 1998.

[3] KOSOVÁ, B.: *Rozvoj osobnosti žiaka so zameraním na 1. stupeň ZŠ*. Prešov : Rokus, 2000.

[4] LUKASOVÁ, E.: *Logoterapie ve výchově*. Praha : Portál, 1997.

[5] PELIKÁN, J.: *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava : Amosium, 1995.

[6] *Učebné osnovy etickej výchovy pre 5. až 9. ročník základnej školy*. Bratislava : MŠ SR, 1997.

[7] VACEK, P.: *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2002.

[8] ŽILÍNEK, M.: *Mravná výchova v procese utvárania osobnosti*. Bratislava : MC, 2000.

Mgr. Katarína Šalátová
Katedra elementárnej a predškolskej pedagogiky
Pedagogická fakulta UMB
Ružová 13
974 11 Banská Bystrica
e-mail: ksalatova@pdf.umb.sk